

ÁRPÁS KÁROLY

Családi használatra

Édesapám, Árpás Károly Mihály 1942. október 5-én vonult be katonának Szegedre. 8-án osztották be a helyi utászszázaló 3. századához, itt kapta meg az alapkiképzést. December 6-án, a Kormányzó neve napján tett esküt, majd a háború ellenére itt Szegeden teljesítette szolgálatát. 1943 tavaszán rádiós és telefonos kiképzésen vett részt, így kerülhetett közlegényként szolgálatba a hadtestparancsnokság telefonközpontjába. 1944. április 6-án este parancsra leszerelik társaival együtt, de a laktanyakörletet nem hagyhatják el — 13-án mint tartalékosok kerülnek menetszázdába. Szakmai képzése alapján a zászlóaljtorzshöz osztják be, közvetlen parancsnoka Heinrich János ezredes lesz. Április 24-én kezdődik a zászlóalj anabázisa, amely édesapámnak, majd csak 1945 pünkösdi szombatján évet: ekkorra jut Csehszlovákiából haza, Jánosalmára. A 80-as évek derekán kezd papírra vetni emlékeit, ezekből emeltem ki az alábbi részletet. A 45 évvel ezelőtti eseményről ma már minden fontosat tudunk. Arról azonban keveset, hogy akik állták, azok hogyan is látták. Számolva az emlékezés szépítő-jobbító torzításával mégis érdemesnek vélem az alábbi részletet arra, hogy megidézzék a kor szellemét, egy közkatona szemszögéből látva az országos jelentőségű eseményt:

„...Más beosztást kaptam. Február 1-jével a hadtestparancsnokságra kerültem, a telefonközpontba telefonosnak. Itt komoly munka várt rám. Legtöbbször a szolgálatban lányok voltak. Velünk szemben voltak a Klinikák. A lányok sokat kuncogtak, de nem tudtam rájönni, miért. Hetente két nap kellett bejőnnöm. Állandó kilépési engedélyt kaptam. Pár hét múlva már a rádiós központban voltam. Itt most már minden tudásomra szükségem volt. Szerencsém volt, mert a következő alkalommal találkoztam a kiképzőmmel, Márki törzsrőmesterrel. Ez a találkozás erőt adott és biztonságot. A február hamar elmúlt. A háborús hírek egyre rosszabbak. A szerbeknél mind nagyobb a mozgolódás. A németek kénytelenek feladni Afrikát. Rommel tábornok csaknem kegyvesztett lett. Itthon is az ellenzék mind jobban hallatja a szavát. A nyilasok egyre hangosabbak. Szálasi egyre szemtelenebb. Az elve miatt újságot kellett neki adni. Nyíltan Németország mellett agítalt.

Itt Szegeden is összecsapás történt. A szakszervezeti munkások az egyik nyilas gyűlés után megverték a nyilas szónokokat. Az újságok erről mélyen hallgattak. Most már sok mindent kezdek érteni. A hadtestparancsnokságon is egynehány magas rangú tiszt szívesen levett a mundért, mert már ők is tudják, hogy ezt a háborút elvesztették a németek. Nem azért, mert a katonák kifáradtak volna, de az utánpótlás nagyon akadozott. A katonák éheztek, fáztak. Szegeden is egyre többször jelennek meg röplapok, amik mind a háború ellen szítanak. Bírálják a kormányt, miért harcolnak értelmetlen célokért. A német csapatok is lassan kezdik feladni a Balkánt. Minden erő Oroszország felé összpontosítanak. Most már késő. A nyugatiak is unják a német repülőket jelenlétét.

A német vezetőség már nem bízik a magyar kormányban. A hadtestparancsnokságon furcsa a hangulat. Egyre többször utazok Újvidékre valami csomaggal, amit személyesen kell átadnom. Jövök, megyek. Időzni csak annyit időzhetek, amíg a vonatom vissza nem indul. Amióta bejárom, a zászlóalj tisztjei egyre többször kérdeznak, mi újság a parancsnokságon. Szigorúak a mi tisztjeink, de emberségesek. Van olyan még mindig, aki a katonáit nem embernek, hanem levegőnek, vagy állatnak tekinti.

Már jó a márciusban járunk. Valami idegesség vagy mi veszt erőt a törzstiszteken. Hazulról ritkán kapok híreket, igaz én sem írok. Most már jó lenne hazamenni. A szolgálat egyre több időt vesz igénybe. A március 15-ei ünnepség még parádés volt. Az alakulatokat egy-egy díszszázad képviseli, ott vannak az iskolák diákjai, de sok gyárból a fiatal munkások, sőt még a középkorúak is. Borongós, hideg az idő. Hatalmas tömeg előtt több szónok tart emlékbeszédet. A szünetekben a katonazenekar indulókat játszik. Aránylag példás rend van. Az ünnepség végén bejelentik, hogy neves színészek a színházban a fronton szolgáló katonák megsegítésére előadást tartanak. A katonáknak most már mindent gyűjteni akarnak.

Az előadást a színházban rendezik. A belépődíjak elég magasak. Jó nevű színészek és énekesek vannak a társulatnál. Nagy a vágy elmenni az előadásra, de már minden jegy elkelt. Másnap is még maradnak. Ismét telt ház. A helyi lapok magasztalják a színészeket az alkáltsáért. A másik oldalon pedig az adakozókat nevezik meg, akik a belépőn felül e nemes célra pénzt adtak. Sokan adtak 100 pengőt, sőt volt egy magát meg nem nevező adakozó, aki 500 pengőt adott. A két este — a belépőjegyeken felül — több mint 60 ezer pengőt adtak a fronton harcoló katonák megsegítésére. Ez bizony szép összeg. Harmadnapra már tovább állt a társulat. Nem sikerült eljutnom. No majd hama-

rosan; 17-én Újvidékre megyek. 18-a szabad; igaz este 8 órára a telefonközpontba kellett menni, mert az egyik lánynak volt az eljegyzése, így csak 19-én délután leszek szabad.

A tiszt urak is mind hazamentek, csak a hadtestparancsnok maradt bent, meg még két magas rangú tiszt, valamint a szolgálatos százados és mi. A telefont fél kilenckor vettem át. Na, ma nyugodt estém lesz. A hadtestparancsnok sófőre ideges, mert randija van és az öreg még téblábol. A két társam szintén katona. Az egyik a híradósoktól, a másik a huszároktól. A sófőrt elküldték a vendéglőbe — a Hágához —, hogy hozzon két üveg sört. Nagyon lelkére kötötték, siessen, mert már ők is mennének haza. A sófő hamar megjött. Még ő is kapott egy pohárral. Úgy 10 óra után csak villog a központ, és vidéki hívás. Ki lehet? Belépek a vonalba. Budapest, és kérde, ki van a vonalban? Kérde, ki van a tisztek közül bent. Mondom, hogy ki van. Azonnal kapcsoljam. Kiszólók. Azonnal vegye fel valaki a telefonkagylót, mert Budapest kér, sürgős és bizalmas. A hadtestparancsnok jön, átveszi a kagylót, bejelentkezik. Odakészítem a papírt, ceruzát és várok.

A parancsnok elfehéredik és mondja, hogy írjam, amit mond. 19-én 01 órától a német csapatok átlélik az országhatárt. 19-én 24 óráig összetartás. Katonai hírvés vidékre tilos. Az alakulatokat azonnal írásban értesíteni. A másik társam vált fel, de senkivel nem szabad beszélni. Irány az iroda! Papírt és átiró tollat kapok. A parancs így szól: 19-én 01-től 24 óráig összetartás. Senki el nem hagyhatja a laktanyát, még az őrhelyet sem. A

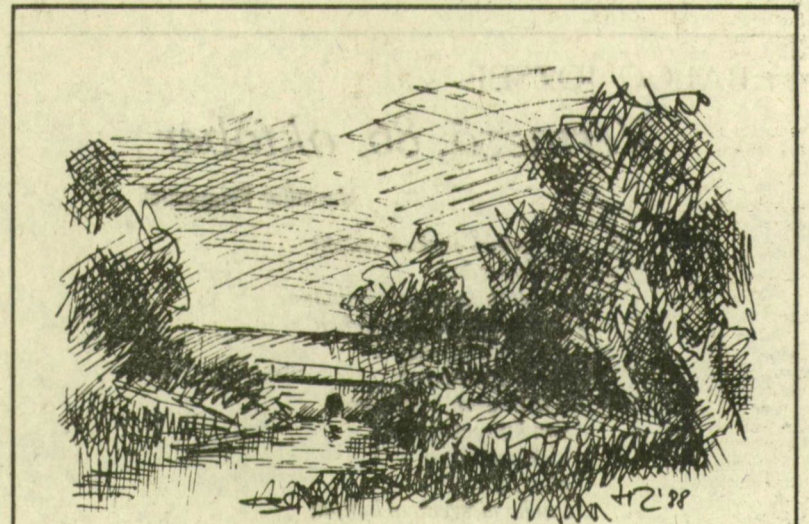
Negyvenöt éve történt...

kintlakó tisztek azonnal vonuljanak be. Erre van 10 perc. Ez az egész.

Minden alakulatot felhívni. Mi meg ketten a sófőrel az írásos parancsot hordjuk szét. Az utászoknál kezdjük. Majd a motorizált tüzezek, a gyalogság, híradósok, irkászok, vonatosok, határ-vadászok, csendőrség, rendőrség, de ezek még később más parancsot is kaptak. A parancsnokoknak azonnal a hadtestparancsnokságra kellett menni. A Csillag börtön és a katonai büntető is külön parancsot kapott. Nagy volt az izgalom. Nem tudták mire várni. Mi nem mondhattuk meg. Éjfélre mindenki megkapta a parancsot. Mire visszaértünk a csendőrség és a rendőrség tisztjei bent voltak. Sőt még a gépiró és gyorsíró lányok is. Már írták a parancsot. 19-én csak a sófőrnek és nekem volt nyílt parancsa, így csak ketten mehettünk a városba.

A lakosság nem tudott semmit, 11 óra felé a Városházáról hangszórók jelentették be, a német csapatok érkezését fogadják szeretettel. Szeged egy erős zászlóaljat kapott. Az alakulat a gyalogsági laktanyába lett elszállásolva. A lakosság nagyon meg volt döbbenne. A csendőrség és a rendőrség megerősített szolgálatot végeztek. Mi ketten az autóval a várost jártuk és a laktanyákat néztük meg. Itt minden csendes volt. Estig alig ettem. 18 órától a telefonbeszélgetés fel lett oldva, de csak a parancsnok továbbítására lehetett használni. 20 órára az alakulatok parancsnokai már a parancsnoksághoz lettek bekötve. 20 órakor hangzott el a parancs. 20-án 08-ra a hadtestparancsnokságon jelentkeznek. A készültségeket az őrszobára rendelni. A fegyvereket élesre kell tölteni, de senkit nem szabad lelőni. Mindenféle rendbontás tilos.

Az őrségek tagjai azok, akik legjobban ráfáztak erre a két napra. Pedig úgy hiszem, vasárnap volt 19-e. 20-án a pontos időben mindenki ott volt. A telefonnál most már a lányok is ott voltak. Az épületben nem volt hangos szó. Mindenki suttogott, a tekintetekből látszott a bizonytalanság. Az értekezlet több mint egy óra hosszat tartott. En is mehettem haza: A laktanyában is csend van. Csak az örök mentek a kijelölt helyekre. Én azt hittem, végre aludhatok. Alig fekszem le, a zászlóaljparancsnok hívát. Kettesben van velem. Mindent pontosan elmondok. Köszöni, de erről senkinek. Büszke rám, de azt mondja, szerencsém van. Mondjuk. Ezután nyugodtan alszom estig...

HORVÁTH ZOLTÁN RAJZA

TAKÁCS IMRE

Hold, csillag, üstökösök

*Hajnalban nem kelhet föl a telehold,
Ezért hát fölösleges a vad érzet;
Rossz alkonyok és esték pedig nem látnak el odáig,
Zenitre se figyelnek, hol pedig áll a Vega.*

*Mis-más az élet, miskárolt,
Atsikrázni csak nagyritkán tud
Robogó vonat egy másikhoz —
Igyekezvén baleset nélkül csiholni
A gyorsan hamvadó csillag-üstököket.*

Csúsztatott farsang

A társadalmi böjt — melynek mélységét a politikai életben beállt fordulatok igencsak feltöltik — mellett az igazi, a klasszikus böjt időszakában, szerencsére, az ünnepvárásra összpontosít a nemzet. Március tizenötödike és a húsvét közelsége sok mindent meghatároz. Immár bizonyos, hogy sokkal értebb közegben élünk, mint sokan elképzelték avagy remélték. Ez a bizonyosság a maga során olyan tartalmat kölcsönöz a mindennapoknak, melynek az alapköjellegehez nem fér kétség.

... Van egy rétege a magyarságnak, kik e kettős ünnep között fognak — remélhetőleg — teljes mértékben beilleszkedni a számukra lassan kristályosodó viszonyrendszerbe. Ez az egyelőre hűszerezre becsült tömeg a maga módján részben előidézője és terméke

is egyúttal mindannak, amibe maradtalanul szeretne beilleszkedni. Milyen tapasztalatokkal lépték át az országhatárt? Ottani mindennapjaik mérvadó jegyei: a dolgokat nem szabad nevükön nevezni, mert ... (így lesz a karácsonyfából télfá, az élelmiszer-adagok kivételhelyéből „rendeléses kassza”, a jogfosztottságból dicsérendő egyenlősdi); a kora tavasztól késő őszig tartó mezőgazdasági kampány ideje alatt nincs engedélyezve lakodalom, keresztele, ugyanis... (aki nem tartja be e rendelkezést, súlyos pénzbüntetést kockáztat); a legújabb kísérlet pedig: az őslakosok majd maguk kéri a szülőfalu lerombolását, hiszen... (gyermekkori „álmluk” válik valóra a panelba költözéssel).

Eltalálták: az Erdélyiekrol van szó. Akik lassan-lassan elszoktak a farsangtól, mint ahogy csak a lelkük mélyén ünnepelhettek március tizenötödiken és a húsvétból csak a locsolkodás rituáléja maradt a gyermekek számára. Így történhetett meg, hogy a Szegedi Erdély Kör megrendezte ugyan a maga farsangját, de csupán csúsztatva, és ennek gyakorlati hasznélvezői a gyermekek voltak. Akik ezt nem is bánták... S hogy a magukkal hozott, leszámolandó reflexekrol is szójak: a díjazottak elismerésére egy hét múlva került sor, igaz, a torta és az ajándékkönyvek kárpótlak mindent. Itt és most az első három helyezettet idézem — okulásul. Akik — lehet — belső indíttatásnak eleget téve választották azt a jelmezt, mely meghozta számukra az elismerést.

1. *Piroska (farkas nélkül)*. Az üde és bájos kislány kosarát szemügyre véve, kiderült, gombának, afonyának se híre, se hamva... A nagymamának sem, akinek szánna az ebédpótlékot. Igaz, valahol Erdélyben várja már a „nagy formulárt”, minden álltelepülő végso reménységét — az útlelvi előtt. Piroska, a mese és környezetének jó ismerője, piros babos szoknyájában európai jelenség volt, és a mese egyetemességének megtestesítője. Avagy más szemszögből: az erdélyi, kisebbségi ártatlanság gondolatának hordozója. Kár, hogy kevesen látták. Csak azok, akik lélekben úgy is azonosultak vele.

2. *A seriff*. Hogy milyen gondolat vezetett a legénykét a seriff-maskarába bújához, nem nehéz kitalálni. Olvasmány- és filmelményei diktálhattak, viselkedése ellenben nem volt egyáltalán önhitt és magabiztos. Sőt. Ellentétben állt az öltözkéssel. Azért nyusznak sem hagyta magát degradálni. Egyszerűen jelezte: van ilyen is.

3. *Királylány*. Milyen a lelki „trónfosztottság” érzése? A gyermeki érzékenység vonalait és görbét követve, a beilleszkedés során eljutunk egy olyan állomáshoz, mely nyitottságot, mindenre érzékeny fehér lapot feltételez. Azok vagyunk — mondják az erdélyiek. Fehér lappal indulók.

SZEREDI TAMÁS

Móra-bejegyzés egy cselédkönyvbe

Szeged-felsőtanyán is inséges idők jártak az 1920-as évek elején. A törpebirtokos földművesek közül sokan fiúgyermeküket iskolába járás helyett elküldték libapásztor-nak, birkapásztor-nak. A leányokat a szatymazi úri birtokosok szegedi lakásaiba cselédnek szegődtették. Alig várták a szülők, hogy legalább egyik gyerekük megkereshesse kis kosztját, ruházatát. Maradt még otthon kenyérfogyasztó. Az iskolahagyott gyerekek megkapták a vakációt egész életükre.

Mégis könnyes szemmel ment el hazulról a kis Rozika cselédnek, pedig ő protekcióval lett szolgáló Móra Ferencéknél. Valójában nem is volt szükség a 12 éves kislány munkájára a Móra-háztartásban. Ő mondja, a „tekintetes úr” egy gondot levett a szegény családfő válláról a felfogadásával. A kis szolgának az előre kialakított bérhez jeles ünnepekre adtak egy blúzt, zsebkendőt vagy szoknyát. Egy nap szabadságot kapott minden hónapban, akkor mehetett haza. Zsebpénzt adtak Rozikának a hazautazáskor. A Napló-házban 3 szoba közül egyben a szobát bérlő diáklú lakott. Az ebédli Móra Ferencé volt. A felesége és Panka a hálósobában tartózkodott. A sarokban, beszorított helyen lévő konyhában nappal is égett a villany. Ott romlott el Móráné látása. A három szolgálólány elfért a kis cseléd-szobában. Az éléskamrába a folyosóról jártak be.

A régies konyhabútoron kívül a többi szoba bútorzata korabeli divatosnak tűnt. Az ágynemű nem volt különleges. Gazdájuk ízlését dicsérték a konyhában az edények.

Az egyik szolgálólány csak mo-

sott, takarított. A legidősebb Móráné körül sürgött-forgott a konyhában, segített a főzés előkészítésénél. A csupaszem lányt a gazdaszszony irányította. Kedves szóval, türelmesen tanította a szakácsmesterségre. A nagy fapapuszban Rozika ment naponként a nagyságos asszonnyal a henteshez, a piacra. A kislány vitte haza az árut a nagy kosárban. Móráné soha nem alku-dott, mindenből bőven vett.

Nem jól ment a sora ekkor Móra Ferencnek, a régebben megbecsült polgárnak. Talán ettől fehéredett meg a haja. Szegény volt, nem övezte olyan tekintély mint megérdemelte volna. Ha hazaért, bevette magát az ebédlőbe. Oda nem ment be senki, ott dolgozott, szivarozott. Avval ment az élete. Az egyiket letette, a másikat fölvette. Mértékel iszogatótt. Az ebédlőben könyvespolcot takarták a falakat magasan. Az egész szoba tele volt könyvekkel. Móra ágya az egyik könyvespolc alatt volt. Éjszaka tudott leginkább írni. Semmi papírt el nem szórt, példás rendet tartott maga körül. Az íróasztal tetején csak egy-egy könyv maradt. Iratait mindig a fiókba tette. Dél előtt munkahelyén dolgozott. Ebédelni pontosan hazajárt.

Egyszer éppen akkor ért haza Móra Ferenc, amikor a takarítólány viasszal bekente a parkettát, a kis Rozika lábára ráerősítette a kefért, a másik lábát törölrühába csavarta. Meglátta az előkészületeket, és kedvesen így szólt:

— Rozika! Úgy látom, ha jó kedve lesz, itt megtanulhat táncolni is.

Móra Ferenc és Móráné is magázta a gyereket. Az író gyakran adott könyvet a kislánynak olvasni.

— Ez magának való, olvassa el — kínálta. Egy ideig olvasta Rozika, majd abbahagyta, farszította. Később újra elővette, végül elolvasta. Nem akart hálátlan lenni, mert mindig kedvesen beszélt vele az író.

Ha vendégek érkeztek, a fiatal-ember szobájában ebédelt. Csak a két idősebb lány szolgálta terített, tált. Móráné sűrűn megmutatta nekik, hogyan kell a hosszú divatos tállakból a finom rakott ételeket a vendégeknek kínálni, vagy mindenkihez odaállva felszolgálni. Olykor a lányok a vendégektől kaptak zsebpénzt.

Étkezés tekintetében a szolgálányok voltak az elsők. A segédszakkész (Móráné volt a főszakács) először a három alkalmazott részére kellett kimerni a porciót. Nem is volt hiba soha a konyhában. Móráné törődött a szolgálókkal. A kicsit ideges természetű Móráné hosszú, világos, szőke haját egyszerűen viselte. Panka és az anyja mindenben egyetértett.

Pongráczék sűrűn jártak Móráékhoz, leginkább teadélutánra. A kiadósabb összefüggéseket Pongráczék tartották. Előtte Móráné otthon elkészítette az ebédet vagy vacsorát, és vitték azt a gázgyár igazgatójához. Egy évig szolgált becsülettel Rozika. Móra Ferenc állította ki a cselédkönyvét. Az ő beírása volt abban az első, „Megbízható, derék, hű szolga.” Így szólt a véleményezés. Mindkettőjük találó minősítése volt e négy szó.

HUSZKA LAJOS